

Hans Thunberg
KTH Matematik
SF1661 Perspektiv på Matematik HT13

Workshop om funktioner, ekvationer och deras grafer

Funktionsbegreppet

- (1) På sidorna 272 - 289 i *What is mathematics?* ges ett antal exempel på funktioner som har andra definitions- eller värdemängder än interval på reella axeln. Redogör för tre av dessa exempel.

Inverterbarhet

- (2) Visa att en linjär funktion $f(x) = kx + m$ är inverterbar om och endast om $k \neq 0$. Bestäm också ett uttryck för inversfunktionen f^{-1} . Verifiera att $f(f^{-1}(x)) = x$ och att $f^{-1}(f(x)) = x$ för alla $x \in \mathbb{R}$.
- (3) a) För vilka positiva heltal n är funktionen $f(x) = x^n$ inverterbar på hela $\mathbb{R}$? Vilken är då dess invers?
b) För vilka reella tal r är funktionen $f(x) = x^r$ inverterbar på intervallet $(0, \infty)$ (dvs $0 < x < \infty$)? Vilken är då dess invers? Ge exempel!
- (4) a) Visa att ekvationen $\sqrt[3]{x-2} = c$ har precis en lösning för varje värde på högerledet c . Vi kan också formulera det som att grafen $y = \sqrt[3]{x-2}$ skär varje linje $y = c$ i precis en punkt. Rita figur!
b) Förklara varför resultatet i a) medför att $f(x) = \sqrt[3]{x-2}$ är inverterbar på hela reella axeln $\mathbb{R}$.
c) Bestäm ett uttryck för inversen till f^{-1} . Ange också definitionsmängd och värdemängd till f och f^{-1} . Kontrollera genom att visa att $f(f^{-1}(x)) = x$ för alla $x \in D_{f^{-1}}$ och att $f^{-1}(f(x)) = x$ för alla $x \in D_f$.
- (5) a) Visa att funktionen $f(x) = x + e^x$ är inverterbar.
b) Gör en skiss av f :s graf $y = x + e^x$.
c) Gör i samma koordinatsystem också en skiss av grafen $y = f^{-1}(x)$.
d) Bestäm exakt $f^{-1}(1)$, $f^{-1}(e+1)$ och $f^{-1}(\frac{1}{e}-1)$.

- (6) Du har nu använt två olika sätt att visa att en funktion $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ är inverterbar. Vilka då? Hur hänger de ihop? Hur skulle du bevisa att en viss funktion inte är inverterbar?
- (7) Ekvationen $\sin x = c$ har antingen oändligt många lösningar (om $|c| \leq 1$) eller inga lösningar alls (om $|c| > 1$). (Rita figur!) Ange det största intervall I som innehåller origo och som är sådant att funktionen $f(x) = \sin x$ är inverterbar på definitionsmängden I . Vad blir då inversens definitionsmängd? Skissera grafen $y = f^{-1}(x)$. (Denna funktion f^{-1} som du nu har skisserat grafen till kallas arcussinus x och betecknas $\arcsin x$ eller $\sin^{-1} x$.)

Funktioner, ekvationer och grafer

Det kan vara lätt att blanda ihop begreppen 'graf till en funktion' och 'graf till en ekvation'.

Grafen till en funktion $f(x)$ består av alla talpar $(a, f(a))$, där a tillhör f 's definitionsmängd. Om funktionen f har både en definitionsmängd och en värdemängd som är delmängder till de reella talen kan vi visualisera grafen i det två-dimensionella reella talplanet.

Grafen till en ekvation $F(x, y) = 0$ med två obekanta definieras som mängden av alla talpar (x, y) för vilka ekvationen är uppfylld. Grafen till en ekvation är alltså detsamma som ekvationens lösningsmängd. Om vi inskränker oss till att tänka på reella lösningar är grafen en mängd punkter i det reella xy -planet. Till exempel består grafen till ekvationen $x^2 + y^2 = 1$ av alla punkter (x, y) i talplanet sådana att $x^2 + y^2 = 1$.

Kommentar. Definitionerna ovan gäller även om variablerna inte är reella tal. Till exempel består grafen till ekvationen $z^2 + w^2 = 1$, där z och w tillåts vara komplexa tal, av mängden av par av komplexa tal (z, w) som uppfyller ekvationen. Denna graf kan vi inte visualisera som vi är vana vid, grafen är en samling punkter i ett rum med fyra dimensioner.

I följande övningsuppgifter är x och y reella tal.

- (8) Skissera grafen till funktionen $f(x) = 2x - 1$. Denna graf är naturligtvis identisk med grafen till ekvationen $2x - y - 1 = 0$.
- (9) Skissera grafen till funktionen $f(x) = x^2$. Ange också en ekvation som har samma graf som funktionen f .
- (10) Är det sant att varje funktionsgraf också kan ses som grafen till en ekvation?
- (11) Skissera grafen till ekvationen $x^2 + y^2 = 4$.

- (12) Är det sant att varje ekvationsgraf också kan ses som en funktionsgraf?

Observera att man glider i betydelse mellan *graf* till en *ekvation* och *graf* till en *funktion*, skrivsättet $y = f(x)$ är ett exempel på detta. Av övningsuppgifterna ovan framgår att det ofta är naturligt att göra så, men också att det i andra sammanhang är viktigt att skilja på dessa två begrepp.

Implikation eller ekvivalens vid ekvationslösning

När vi löser ekvationer skriver vi ofta om en given ekvation till en ny ekvation genom att tillämpa samma operation på högerled och vänsterled (addera samma sak till bägge led, kvadrera bägge led etc). Med andra ord skriver vi om ekvationen genom att applicera en viss funktion på bägge led. Symboliskt kan vi skriva det som att ekvationen

$$p(x) = q(x) \quad (\text{Ekvation 1})$$

omformas genom att applicera en funktion F till bägge led, vilket leder till en ny ekvation

$$F(p(x)) = F(q(x)) \quad (\text{Ekvation 2})$$

- (7) Förklara varför man inte kan förlora några lösningar genom att applicera en och samma funktion till bägge led.

VAD HÄNDER NÄR F ÄR EN INVERTERBAR FUNKTION?

- (8) Visa att Ekvation 1 och Ekvation 2 har samma lösningar om funktionen F är inverterbar.

I så fall kan vi skriva

$$p(x) = q(x) \iff F(p(x)) = F(q(x)).$$

där ekvivalenspilen ($\iff$) uttrycker att påståendet $p(x) = q(x)$ är sant om och endast om påståendet $F(p(x)) = F(q(x))$ är sant, dvs att de två ekvationerna har samma lösningar.

- (13) Ge exempel på ekvation där lösningsproceduren bara innehåller omskrivningar av ekvationens bägge led med inverterbara funktioner.

VAD HÄNDER NÄR F INTE ÄR EN INVERTERBAR FUNKTION?

Om funktionen F inte är inverterbar kan det tillkomma lösningar, s k falska lösningar, när vi applicerar F till bägge led, vilket framgår av följande uppgift.

- (14) Vid lösning av ekvationen $\sqrt{x+2} = x$ börjar vi med att kvadrera bägge led, dvs vi applicerar den icke inverterbara funktionen $F(t) = t^2$ på bägge led. Visa att det tillkommer en falsk lösning vid kvadreringen.

Om F inte är inverterbar måste vi alltså skriva

$$p(x) = q(x) \implies F(p(x)) = F(q(x)) \quad (\text{t ex } \sqrt{x+2} = x \implies x+2 = x^2)$$

med implikationspil ($\implies$), som säger att om påståendet $p(x) = q(x)$ är sant så är också påståendet $F(p(x)) = F(q(x))$ sant, dvs att varje x som löser den första ekvationen också löser den andra ekvationen, men att omvändningen inte säkert är sann, det kan finnas lösningar till den andra ekvationen som inte löser den första. Följaktligen är det logiskt nödvändigt att avsluta med prövning för att se vilka av lösningarna som också löser den första ekvationen.